

Лекція № 1. СОЦІАЛЬНА ДОПОМОГА В СУСПІЛЬСТВАХ СТАРОДАВНЬОГО СВІТУ

1. Праісторичні форми допомоги й взаємодопомоги в архаїчний період.
2. Соціальна допомога в державах Стародавнього Сходу (Др. Єгипет, Др. Китай, Др. Індія, Месопотамія, Вавилон).
3. Організація соціальної допомоги та суспільної опіки у давній Греції та давньому Римі.

1. Праісторичні форми допомоги й взаємодопомоги в архаїчний період (первісне суспільство)

Первісне суспільство — це архаїчна форма суспільного додержавного укладу, який характеризується спільною власністю, колективною працею і споживанням.

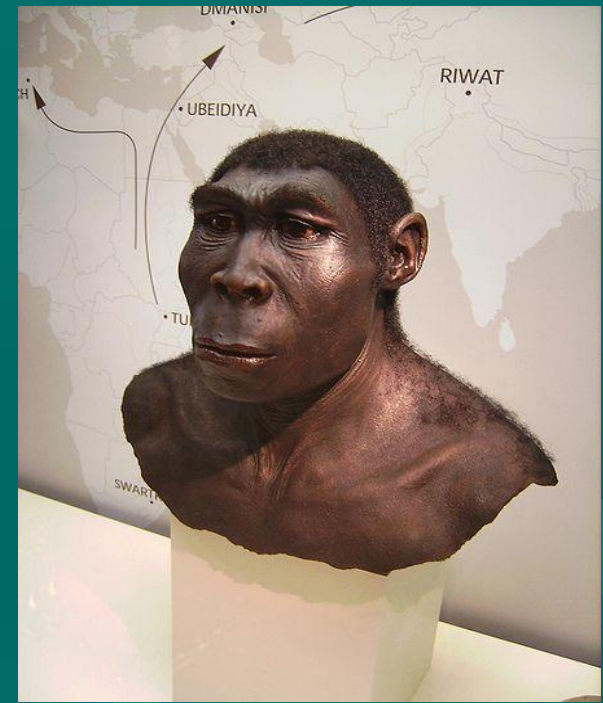
Взагалі виховання історично пов'язано із виникненням системи соціального наслідування, яка не передається через біологічні структури і формується у кожній людини, у кожного покоління шляхом засвоєння історичного досвіду у процесі суспільно-практичної діяльності. Передача цього досвіду історії від покоління до покоління називається *соціальним наслідуванням*.

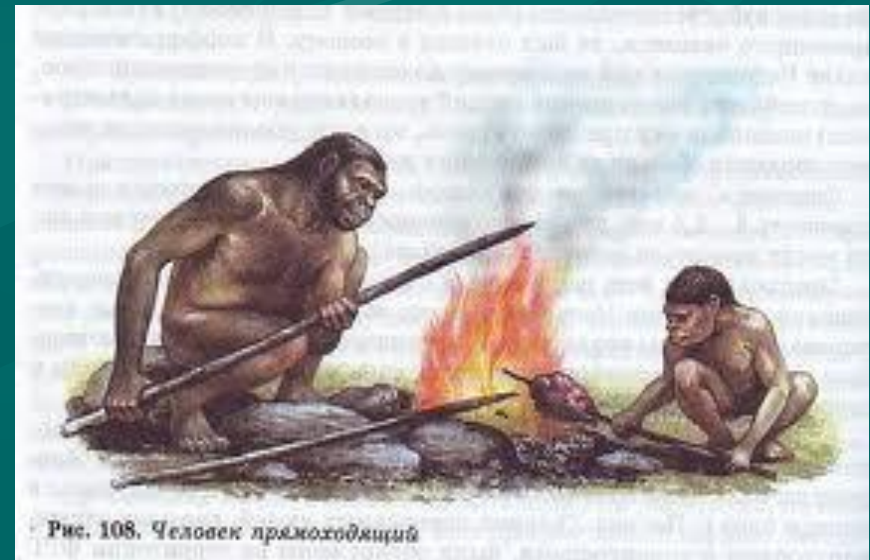
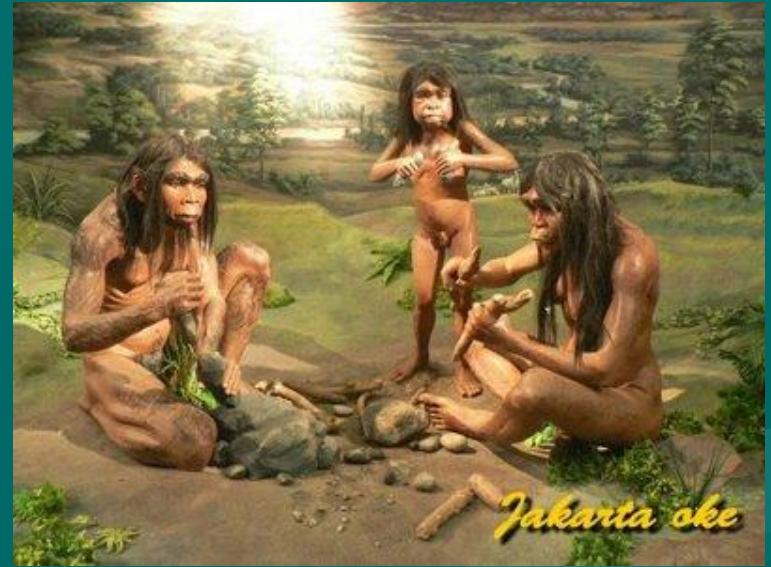
Як соціальне явище колективна допомога та взаємодопомога пов'язане із виділенням людини із світу тварин, із передачею досвіду від покоління до покоління. Вважається, що основи соціальних, у тому числі й виховних механізмів трансляції від покоління до покоління досвіду життєдіяльності, зародилися у *хабілісів*, викопних гомінідів, які створили поширену в Африці олувайську археологічну культуру 2,5–1,5 млн. р. до н.е.

Подальше становлення соціальної допомоги як суспільного явища було зумовлено появою *архантропів* (1 млн. років тому), які мали зародки понятійного мислення, жили колективами, соціальний характер яких виявлявся досить очевидно. До цього періоду відносять початкову стадію формування мови, яка служила не тільки засобом спілкування, а й способом кодування отриманого досвіду. Це полегшувало й удосконалювало виховну діяльність, сприяло утворенню перших методів виховання й навчання — схвалення чи несхвалення дій дитини.

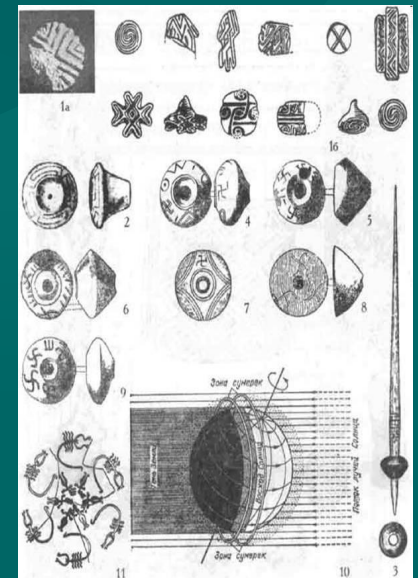
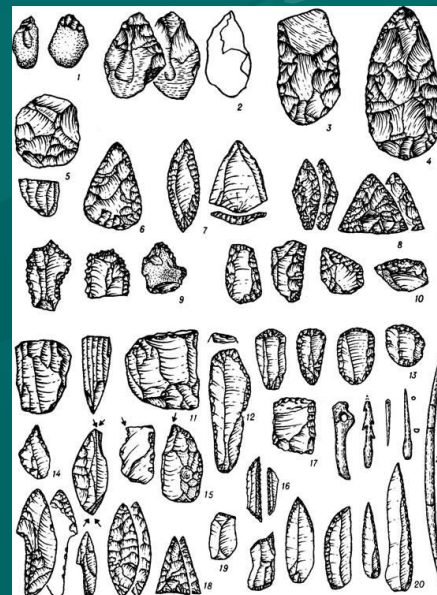
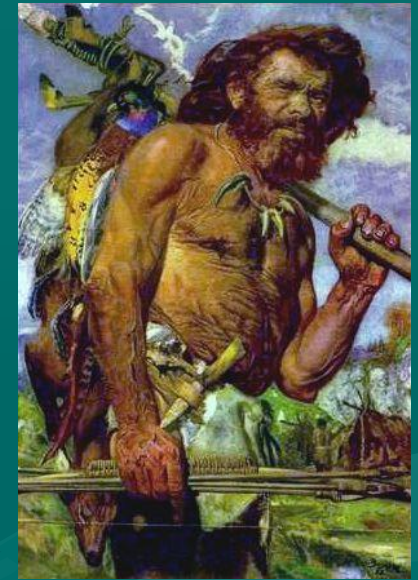
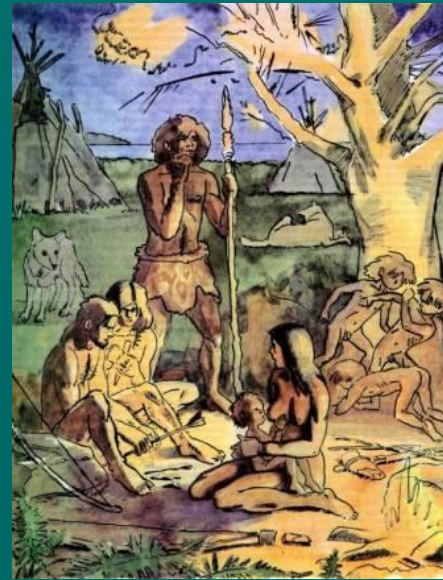

Новий етап становлення соціальної допомоги та взаємодопомоги пов'язаний з епохою *палеонтропів* (200 тис. р. тому): продовжується розвиток суспільних відносин й формується природній розподіл праці, оформлюються кровно-родинні й сімейно-шлюбні відносини, зароджуються основи мистецтва і релігії. Все це сприяє вдосконаленню соціальної діяльності щодо передачі нащадкам накопиченого досвіду й формуванню наступного етапу процесу становлення виховання – статево-рольової диференціації хлопчиків і дівчаток. Одним із основних способів накопичення й передачі досвіду стають ритуали, що передають досвід полювання, трудові навички, а також соціальні стереотипи поведінки.

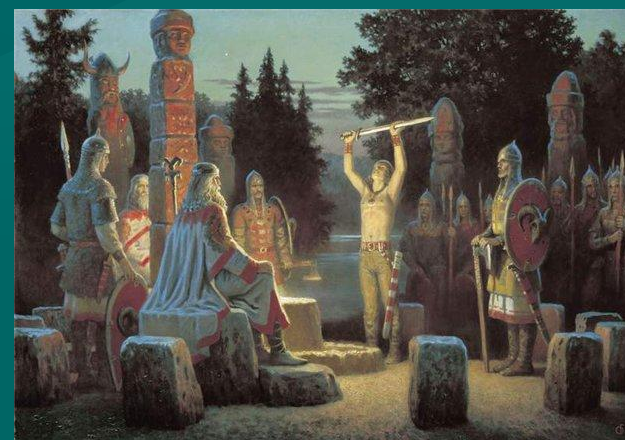
На зміну праобщині палеотропів прийшла **ранньопервісна община** мисливців, збирачів і рибалок (верхній палеоліт і мезоліт). Саме у цей період виникла людина сучасного фізичного типу. Общину характеризує єдиний господарсько-культурний тип, що ґрунтується на економіці присвоєння, статево-віковому розподілі праці (коли чоловіки займалися переважно мисливством, а жінки – збиранням і доглядом за дітьми), повній соціальній рівності всіх членів.

- Особливого значення набувають статево-вікові ігри, що імітують полювання, війну, працю, сімейні відносини, обряди. У вихованні засобами фольклору зверталася увага на формування у дітей таких моральних якостей як слухняність, сміливість, слідування традиціям, взаємна підтримка.

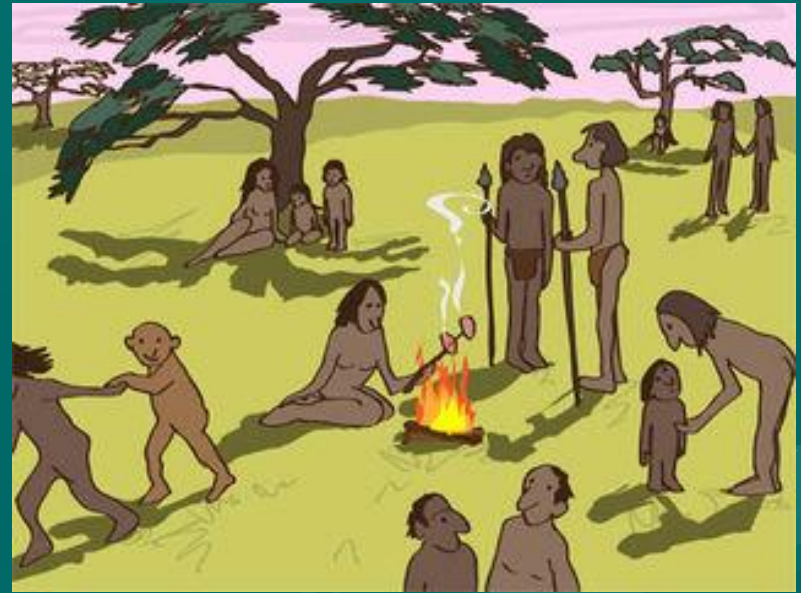

Закінчення дитинства співпадало з настанням фізичної зрілості (12–14 років). Перехід до категорії дорослих супроводжувався обрядами посвячення — *ініціаціями* — екзамену на соціальну зрілість, церемонії посвяти дітей в повноцінні члени первісного колективу.

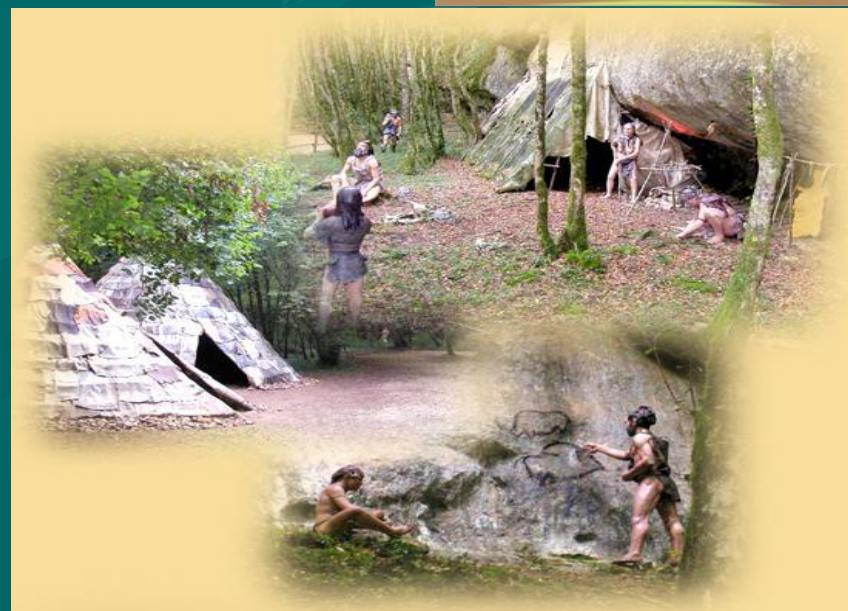
Вікова ініціація — перша в історії соціальної педагогіки інституалізована форма виховання дітей. Вона являє собою систему випробувань та церемонію посвятити підлітків у повноправні члени колективу, чому передує досить тривала спеціальна підготовка.

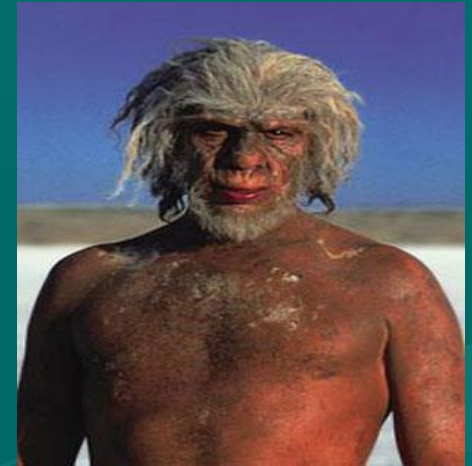
Саме в цей період виникає історично перший тип соціального піклування як якісно визначне явище, для якого було характерна належність дітей не до батьківської сім'ї, а до всього родинного колективу. Усі дорослі приглядали за дітьми, жінки кормили молоком чужих дітей і т.п. Таким чином діти знаходилися під постійним приглядом. Соціальне сирітство і бездоглядність виключалися: всі діти – наші діти.

У цей період з'явилися перші в історії заклади для життя і виховання підлітків – будинки молоді, у яких старші готували дітей (окремо хлопчиків і дівчаток) до життя і праці. В будинках молоді велику увагу приділяли ідеологічній стороні виховання, привчаючи підлітків до виконання релігійних обрядів і святкових ритуалів.

Якщо в первісній общині було три групи – діти, дорослі, старі, то в сусідській общині виникають соціальні щаблі не по віковому признаку, а по соціальному статусу – жреці, військові ватажки і т.п. Розширюються релігійні уявлення людей, зростають відомості з астрономії, історії, медицини, ускладнюється досвід виконання сільськогосподарських робіт.

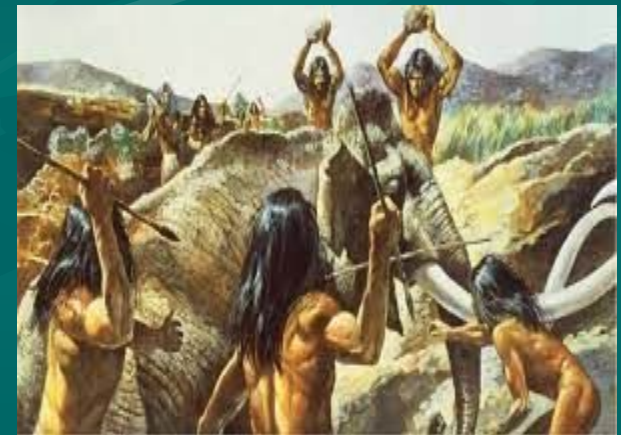
На стадії родового суспільства уявлення про допомогу і взаємодопомогу пов'язані з механізмами **реципрокації** (взаємний обмін дарами, послугами, допомога у побутовій та господарській сфері) та **редистрибуції** (передавання частини виробленого громадою надлишкового продукту у розпорядження вождів на різні громадські потреби). Вже на цій стадії проходить оформлення суб'єктів допомоги, ідеології, а також принципів, що регулюють зв'язки обміну і підтримки між суб'єктами родового простору.

Дослідники нараховують не менше десяти концепцій зародження соціальної допомоги.

Одні вчені обґрунтовують виникнення моральних почуттів альтруїзму, допомоги, справедливості фактом взаємної допомоги в природі, що виявляється як інстинкт самозбереження.

Появу соціальної допомоги вони пояснюють доцільністю, природністю інстинктивної поведінки людини як біологічного виду, спрямованого на виживання в умовах природного добору. Інші дослідники вказують на важливу роль релігії у формуванні механізмів допомоги й захисту.

Для пізнього періоду розвитку первісної родової громади були характерні такі форми соціальної допомоги:

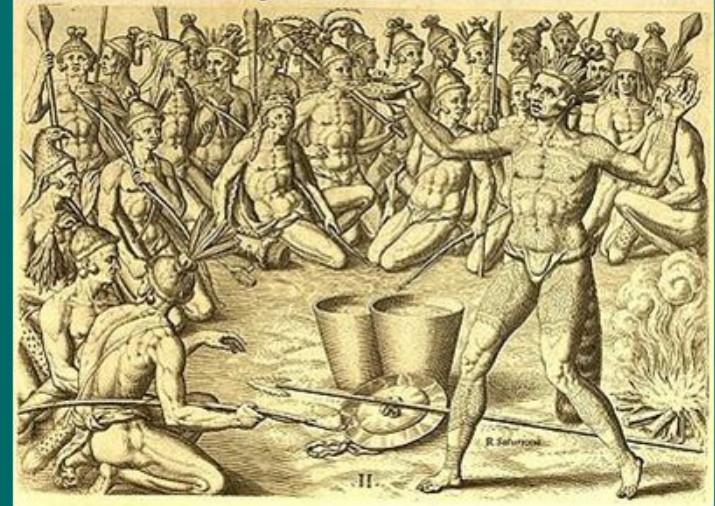
- захист від ризиків зовнішнього походження (захист від полону, від насильства, кривна помста тощо);

- допомога в рамках роду (господарські форми допомоги й взаємодопомоги; допомога вождів і старійшин; допомога старим людям; міжособистісна взаємодопомога);

- культові, релігійні форми допомоги, пов'язані, як правило, зі смертю, язичеськими святами, обрядами.

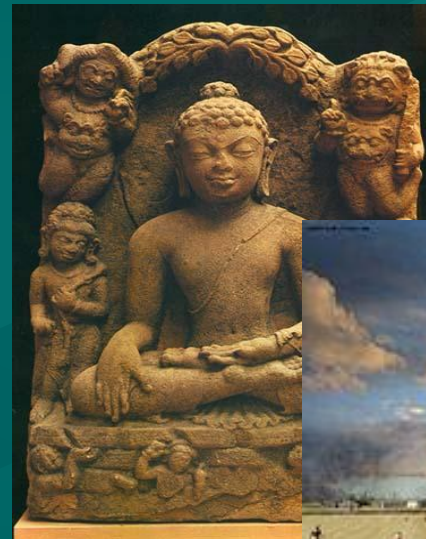
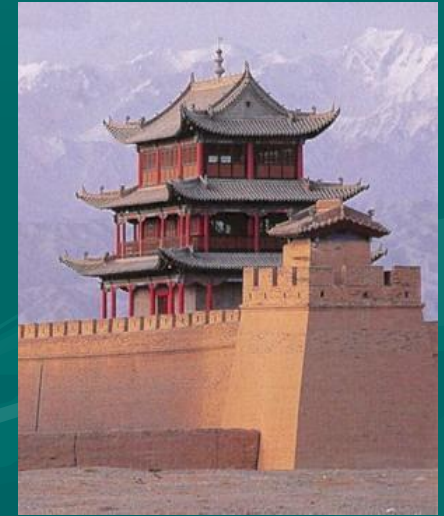

Отже, в умовах первісного суспільства спостерігається процес допомоги та взаємодопомоги як спеціальної соціальної діяльності, яка розширювалася з удосконаленням виробничої діяльності, військово-фізичної підготовки, зростанням об'єму знань та релігійних уявлень.

2. Соціальна допомога у державах Стародавнього Сходу (Др. Єгипет, Др. Китай, Др. Індія, Месопотамія).

Стародавні цивілізації Сходу (5 тис. р. до н.е.) – Др. Єгипет, Др. Китай, Месопотамія, Др. Індія, Вавилоні залишили людству першу безцінну спадщину організованого колективного соціального захисту та піклування. В цю епоху утворюється піклування і допомога як особлива сфера суспільної діяльності, коли виникають нові способи соціалізації підрастаючого покоління.

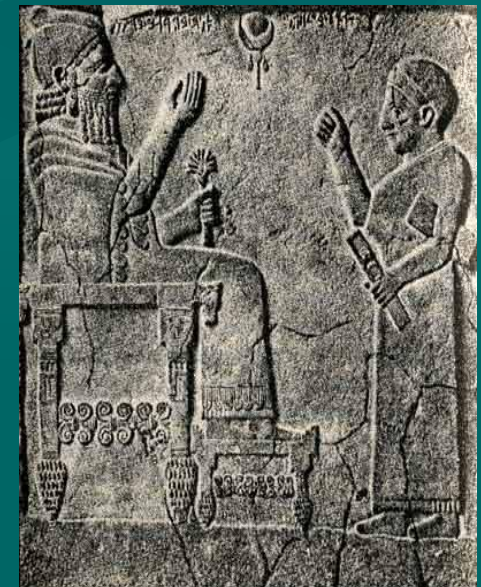
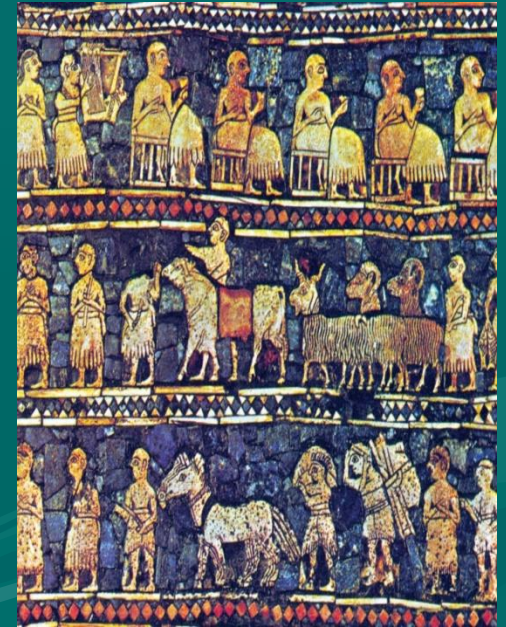
Турбота у давньому Єгипті (2700–2200 рр. до н.е.)

про членів суспільства проявлялася з метою збереження трудових ресурсів. Це була функція держави, заінтересованої у забезпеченні певного рівня життя людей, зайнятих на громадських роботах – будівництві каналів, пірамід, гробниць і храмів. Важливим чинником була необхідність попередження голодних бунтів, що загрожували стабільності держави. З цією метою застосовувалося централізоване планування і розподіл продуктів харчування між різними регіонами, а також певна міграційна політика.

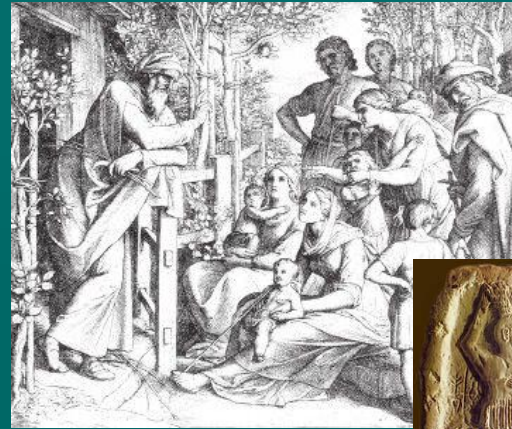

У Вавилоні цар Хаммурапі ще у II тисячолітті до н.е. вписав деякі засади допомоги у свій кодекс, який є найдавнішим з відомих нам зводів законів. У них, зокрема, зафіксована заборона боргового рабства і заміна його відробками. Зазначено, що в часи випробувань і труднощів люди повинні допомагати одне одному.

Постійно надавалися соціальні послуги населенню у державі Вавилон і в культових храмах. Тут опікувалися різними категоріями населення: військовополоненими, рабами, незаконнонародженими. У голодні роки дітей з бідних сімей віддавали у храми на утримання. Здійснюючи соціальну допомогу, ці культові установи на чолі зі жрецьми, користувалися авторитетом та підтримкою широких верств населення і перетворилися в значну соціальну і політичну силу.

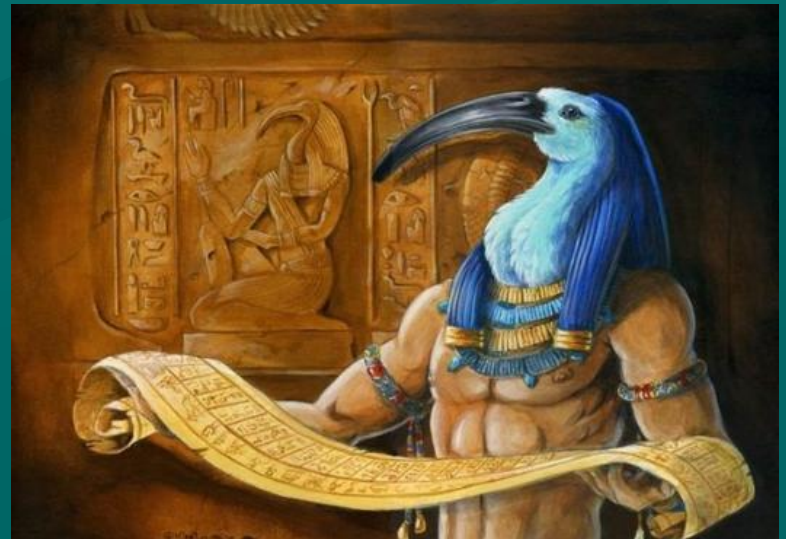

У школах, починаючи з 5–7 років, навчалися лише хлопчики. Всі стадії і характер навчання в шумерських і вавилонських школах можна представити за збереженими у великій кількості шкільними табличками, які виготовлялися з глини. Збереглися залишки шкільних приміщень тих далеких часів, які свідчать про те, що вчителі навчали від 12 до 20 учнів.

Розвиток соціального виховання у Др. Єгипті

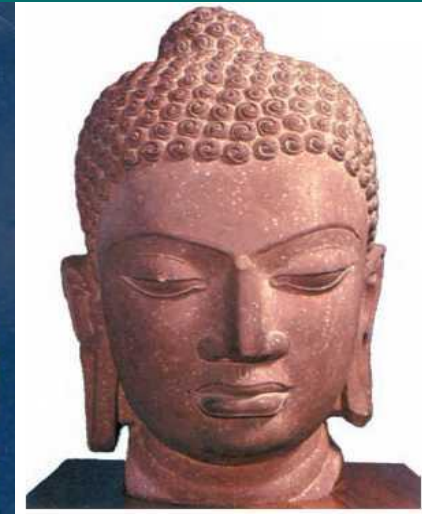
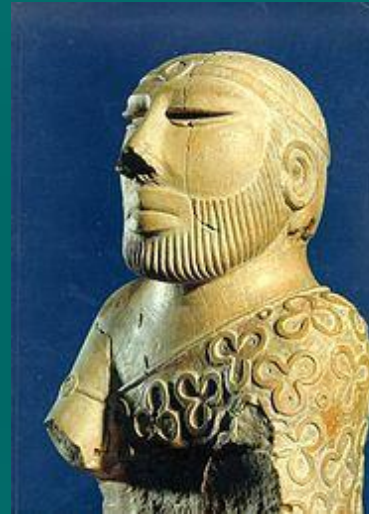
Розвиток виховання у Єгипті був обумовлений вимогами і потребами держави. Освіта розглядалася перш за все як спосіб вироблення політичної системи країни. З розвитком державного апарату і ростом необхідності в підготовлених чиновниках у Єгипті епохи Середнього царства (до 16 ст. до н.е.) з'являються школи, в яких учні ділилися відповідно до віку і рівня знань. Тривалий час у Єгипті метою освіти завжди залишалася досягнення високого соціального статусу.

Історія Др. Індії поділяється на два основних періоди: дравідсько-арійський та буддистський, межею яких є 6 ст. н.е.

Суттєву роль у формуванні людини виконувала обрядовість, що супроводжувала її все життя: від зачаття, народження малюка, присвоєння імені, що відповідало б її стану, першого виносу дитини з дому (у чотири місяці), першого годування рисом (у шість місяців), першої пострижки (у рік) і далі до самої смерті.

Серед правових документів Стародавньої Індії, що регулювали механізми успадкування і забезпечували певні соціальні гарантії, варто назвати перш за все «Закони Ману».

Примітною особливістю цієї стародавньої держави було розмежування населення не на рабів та рабовласників, а на станові групи (варни): брахманів (священнослужителів), кшатріїв (воїнів та правителів), вайшіїв (землеробів та ремісників) і шудр (слуг, рабів). Тому в названих законах чітко регулювалися правила успадкування рухомого і нерухомого майна.

Так, із імовірних спадкоємців виключалися діти, хворі, розумово відсталі та убогі. Недійсними вважалися також угоди, укладені людиною або у стані сп'яніння, або такою, яка перебувала у стані гніву чи горя, шляхом обману чи насильницьких дій, а також старцем, дитиною чи виродком. Винятково суворими були правила видавання дівчини заміж. Її призначенням вважалося народження і виховання дітей, перш за все синів, на яких законом покладались обов'язки виконувати поминальні обряди за померлими предками.

Повторні шлюби вдів заборонялися, звідси і походить звичай самоспалювання на могилі чоловіка. Чоловік мав право привести в будинок нову дружину на восьмому році, якщо дружина не народжувала дітей; на десятому — якщо народжувала мертвих дітей; на одинадцятому — якщо народжувала тільки дівчаток; негайно — якщо була схильна до пияцтва, не відрізнялася доброчесністю, була сварлива і дурного характеру.

Давній Китай

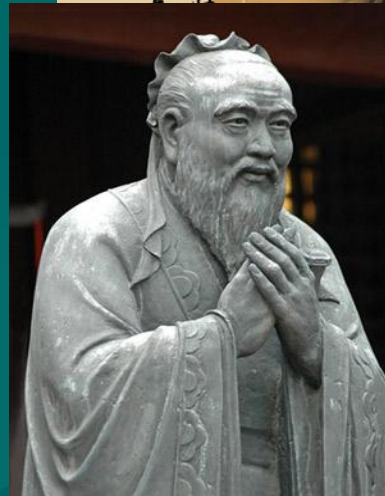
Найбільш відомими філософсько-педагогічним напрямками Давнього Китаю були конфуціанство й даосизм (6 ст. до н.е.).

Конфуцій вважав засобом підтримки справедливого порядку не закон, а дотримання традицій і моральних основ, котрі закріплюють у народі образ ідеальної поведінки, суспільно корисної діяльності, гідних учинків.

Конфуцій підкреслював зв'язок моральних якостей і освіченості в людині, і ставив моральне начало на перше місце.

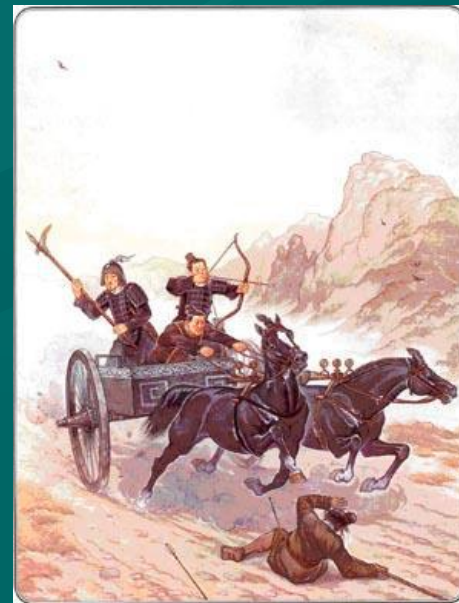
Конфуціанство вбачало у вихованні найважливішу умову політичного прогресу, стабілізації суспільного життя й забезпечення благоденства.

політики, які в умовах надзвичайних ситуацій включали такі основні елементи:

- безкоштовний (або за мінімальну плату) розподіл збіжжя;
- використання всіх пустуючих площ для засіву безкоштовним збіжжям;
- переселення голодуючих у благополучні регіони країни.

Таку соціальну політику слід вважати гуманною і відповідальною, але провадилася вона лише у *надзвичайних ситуаціях*.

Важливого значення
Конфуцій надавав необхідності
самоосвіти й прагненню до
самовдосконалення.

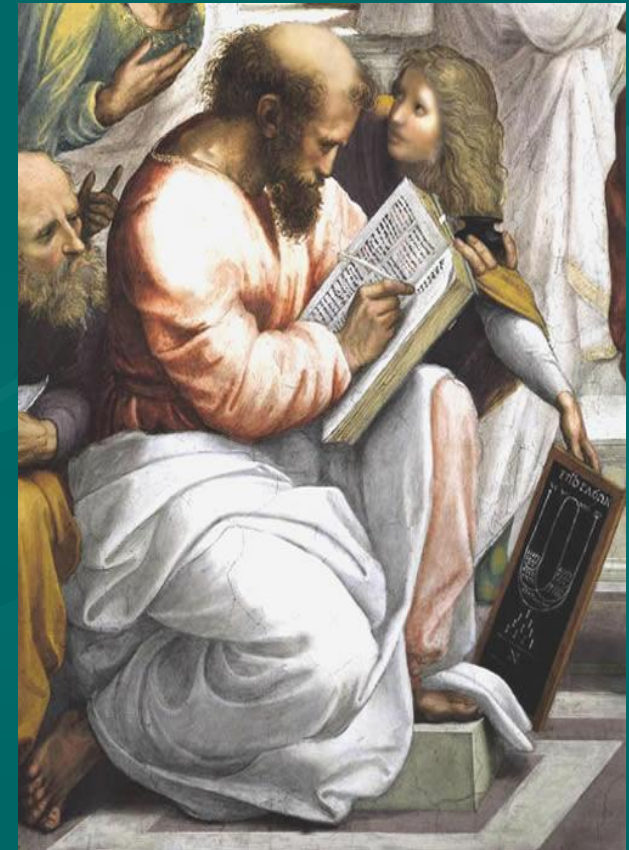
3. Організація соціальної допомоги та суспільної опіки у давній Греції та давньому Римі

Давні Афіни (640/635–559 рр. до н.е.)

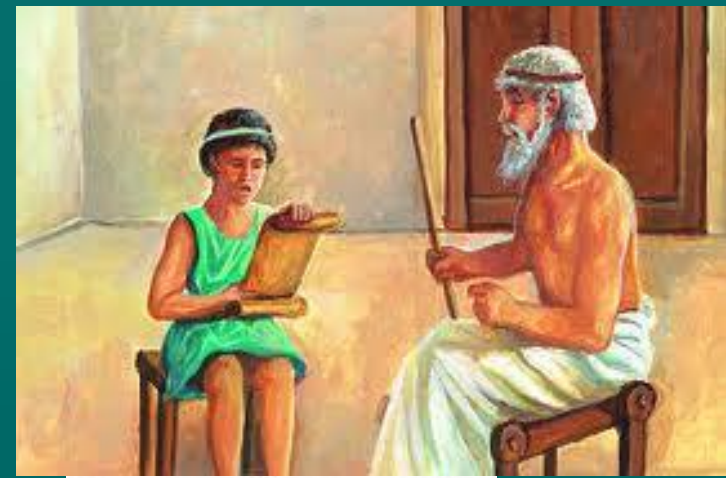
В державах Стародавньої Греції і перш за все в Атиці (Афінах) були закладені основи державного регулювання благодійності й опіки.

Політична реформа була спрямована на знищення родових відносин, династійних привілеїв, замість них встановлювалися привілеї на основі громадської служби, ця суспільна система отримала назву тимократії.

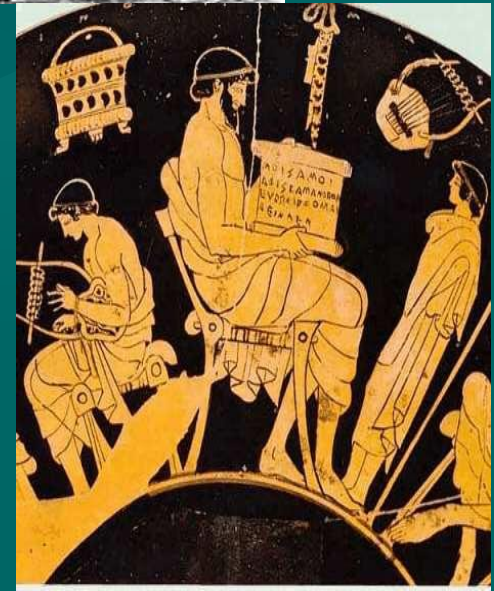
Так була введена тимократична форма правління державою, яка послугувала подальшим поступом до знищення родових відносин.

Ідеологема допомоги відображала особливості родового суспільства і нової політики, що проводилася відповідно до реформ **Солона**.

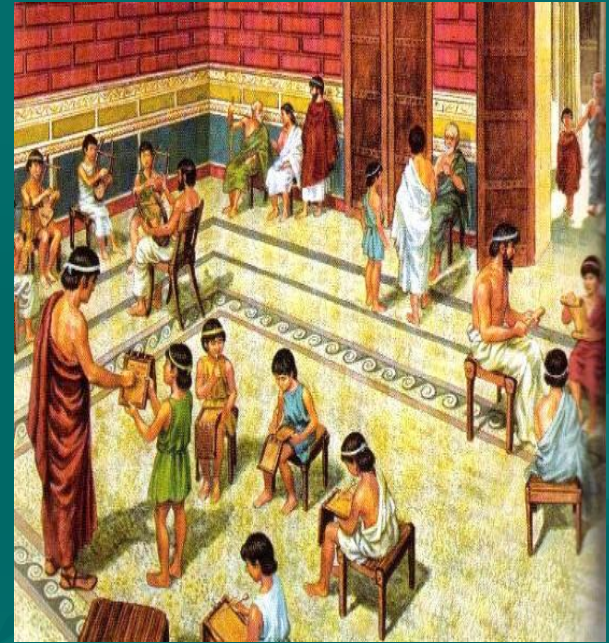
Ідеологема державного патерналізму находила свою реалізацію у захисті прав і свобод громадян і прояву нетерпимого ставлення до розкоші. Важливим демократичним нововведенням **Солона** стало «право всіх і кожного захиститися за тих, кого ображають». Ця правова норма найшла втілення у реформах економічних, політичних і правових.

Завдяки реформам Солон скоротився продаж дітей за несплату боргів. Інститут дитинства став важливішим інструментом у боротьбі проти бідності. Солон зобов'язав батьків навчати дітей професіям, у противному разі дітям дозволялося не годувати своїх батьків у старості. Солон підтримував найбідніші верстви населення через традиційну форму симпосій. **Сімposій** (дав.-гр. *συμπόσιον* *симпозіон* від дав.-гр. *συνίεναι* *симпінейн* — *пити* *разом*) — ритуалізований ритуалізований бенкет ритуалізований бенкет у Стародавній Греції, що супроводжувався буйними веселоцями — важлива складова чоловічого дозвілля,

У стародавніх Афінах склалася своєрідна система соціальної допомоги, коли частину благочинних функцій брали на себе заможні громадяни, а іншу частину – держава. Так, остання переважно покривала витрати на організацію всенародних свят (видавала народу гроші на їх відвідування і пригощання), надавала соціальні допомоги: сини воїнів, котрі загинули на війні, виховувалися за державний рахунок, іноді в неврожайні роки голодуючим надавалась допомога у вигляді роздач або продажу здешевленого хліба; відряджала громадян у подорожі (головно з метою навчитися корисного у заморських країнах).

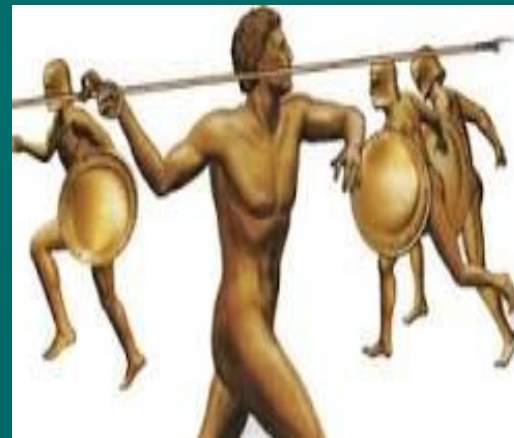
Давня Спарта (IX–VIII ст. до н.е.)

Ідеологема допомоги у Давній Спарті була складною. В її основу покладений архаїчний концепт допомоги і взаємодопомоги, *aidos*, що відображає норми життєдіяльності родового суспільства, але ускладнений державними нормативними вимогами, введеними Лікургом, а також концепт *philoí*, дружності.

Закони Лікурга трансформували традиційний інститут взаємодопомоги, потlach. У відповідності із законом потлacha за дар вимагався обов'язковий віддар у пропорціях, що перевищували добровільне підношення дарителя. Лікург, який намагався зберегти паритетну рівність між спартіатами як принцип і норму життєдіяльності спартанського суспільства, вносить нові правила у систему родових принципів обміну.

Основним суб'єктом допомоги виступала держава, яка брала життєдіяльність спартиата під свій контроль на кожному етапі його життя, являючись відповідний інститут соціалізації, що відповідає віку і соціальному статусу. Вільним громадянам Спарти надаються казарми, вони забезпечуються продовольством і одягом, з ними займаються вчителі. Держава виділяє спартанцям земельні наділи і рабів для їх обробки. Загалом уся система патронату була підкорена лише одному – збереження воєноздатності спартіатів.

Основним об'єктом допомоги з боку держави були спартіати як воєнне формування, готове встати на захист своєї батьківщини. Цьому була влаштована вся система державного життя у Спарті: законодавство, система розподілу, контролю і виховання. Відношення до людей похилого віку було двоєке. З одного боку, вони розглядалися як соціально вразливі, не здатні протистояти ворогам і тому потребували захисту. Обов'язок молодшого покоління полягав у захисті старших.

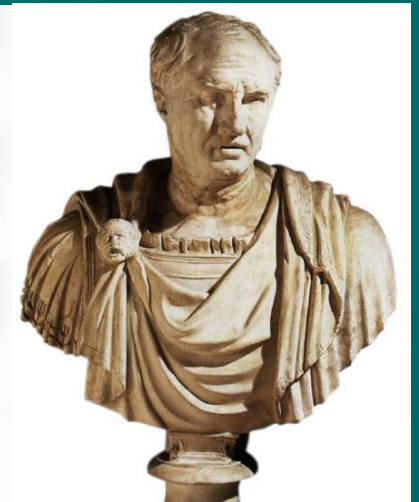
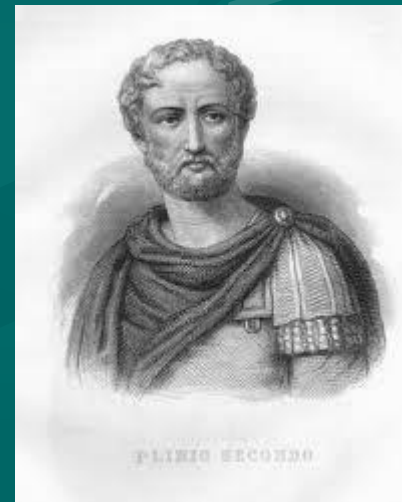

У Спарті процвітав раціональний інфантицид. Новонароджений показувався геронтам, які визначали його фізичний стан і здоров'я. Слабких і хворих кидали в Апотети, у щілини Тайгета. Здорових дітей залишали батьку, при цьому у якості «державної підтримки» виділялася годувальниця.

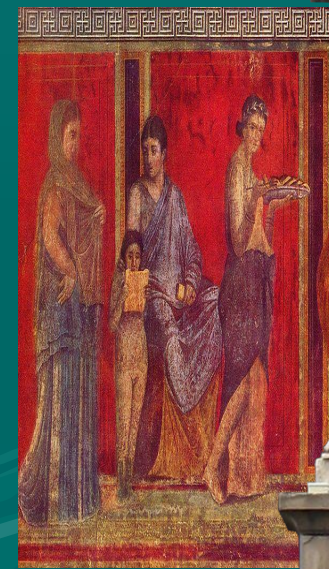
Із семи до 20 років держава розділяла дітей по агелам, загонам, де їх привчали разом гратися і вчитися, пізнавати військове мистецтво. Вони отримували від держави хітони, а в тринадцять років – плащі. Скромність у харчуванні і в одязі входили у систему державного виховання спартанців. Інститути допомоги і підтримки являли собою багатофункціональну освіту, що виконувала функції захисту, контролю і виховання.

У Давньому Римі, як і в Греції повною мірою запроваджувався принцип влаштування за державний рахунок свят і пригощань для бідняків. У суспільній свідомості також виникли ідеї необхідності організації системи державної допомоги нужденним. Римський письменник і вчений Пліній Старший вважав за необхідне підтримувати нужденних. Політичний діяч і письменник Цицерон вбачав смисл служіння державі в збагаченні бідних та у викупі полонених співвітчизників.

З кінця II ст. в Древньому Римі існувала така форма державної соціальної допомоги, як підтримка дітей незаможних батьків і сиріт, що отримала найменування «аліментація». Її економічною основою були відсотки, що перераховували в державну казну від здачі в оренду державних земель, видачі позичок землевласникам. Переважно використовували сімейно орієнтовані способи соціальної підтримки: усиновлення, опіка, але існували й «виховні будинки». Одну з перших таких установ заснували за часів імператора Августа (63 р. до н.е. – 14 р. н. е.).

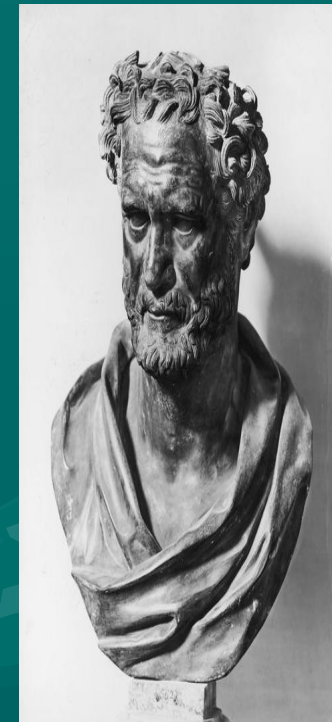

Християнський концепт вносить нові змісти у концепти допомоги і підтримки. У її основі лежали мотиви співчуття по відношенню до людини, його потребам і проблемам, поняття милосердя, любові до ближнього.

Така мотивація поступово канонізується, стає обов'язковим законом життя істинного християнина.

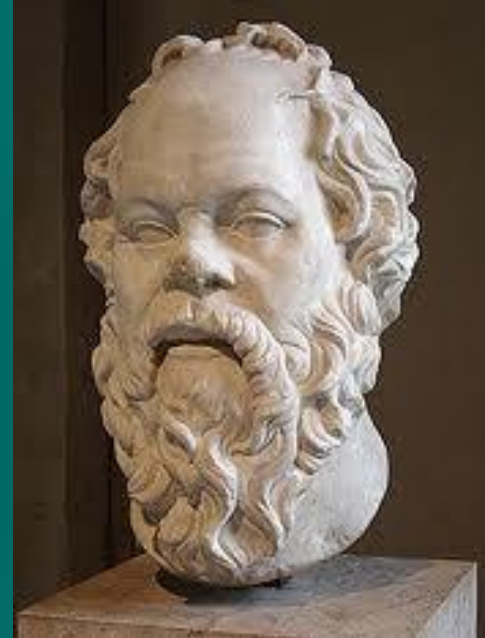
Формами допомоги у цей час виступали:

- милостиня;
- підтримка і утримання вдів і жінок, сиріт;
- підтримка і лікування хворих, бідних, непрацездатних;
- підтримка ув'язнених; підтримка тих, хто зазнав біди під час стихійного лиха; турбота про подорожуючих.

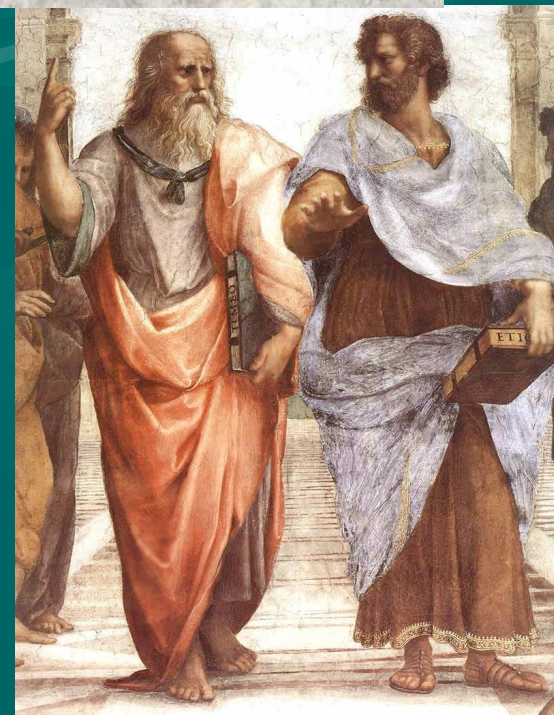
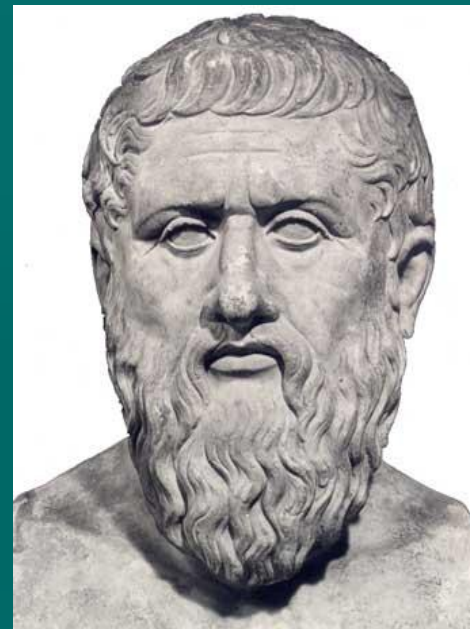
Сократ

(469–399 рр. до н.е.) висунув знамениту тезу «Пізнай самого себе», стверджуючи при цьому, що пізнання може знищити в людині все погане і повернути людську природу в початковий стан добра.

Платон

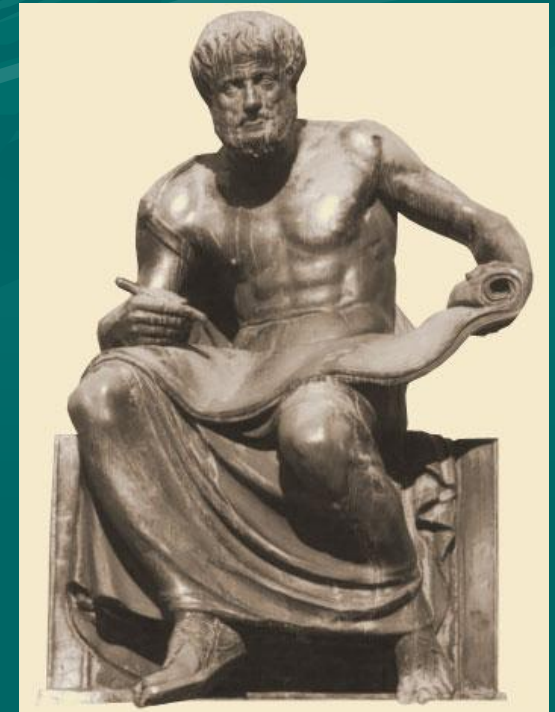
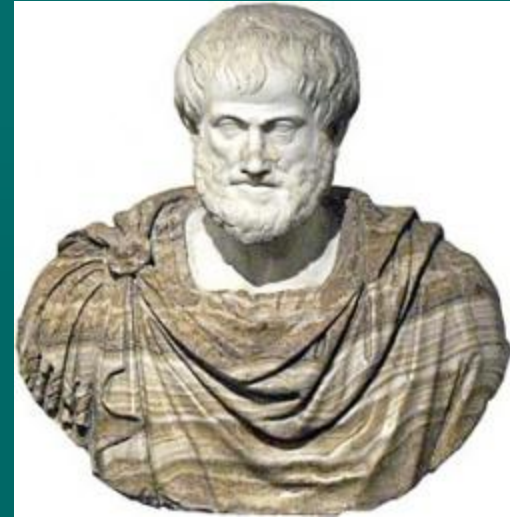
(427–347 рр. до н .е.) висунув ідею створення системи державних шкіл. На думку філософа, в ідеальній державі виховання дітей і шкільне навчання повинні здійснюватись під контролем держави і в її інтересах. На думку Платона, виховання – це те, що приводить із дитинства до доброчесності, спонукаючи людину пристрасно бажати і прагнути стати досконалим громадянином, що вміє і підкорятися, і керувати.

Аристотель

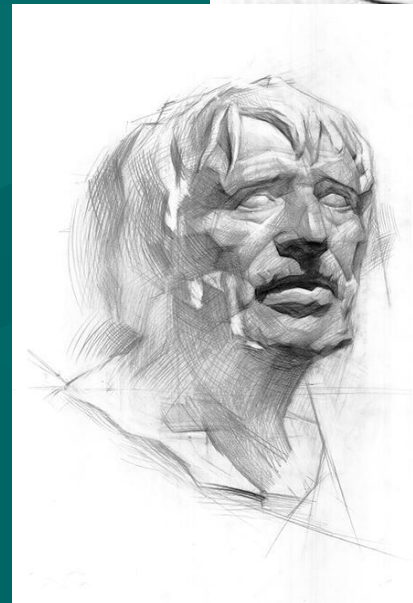
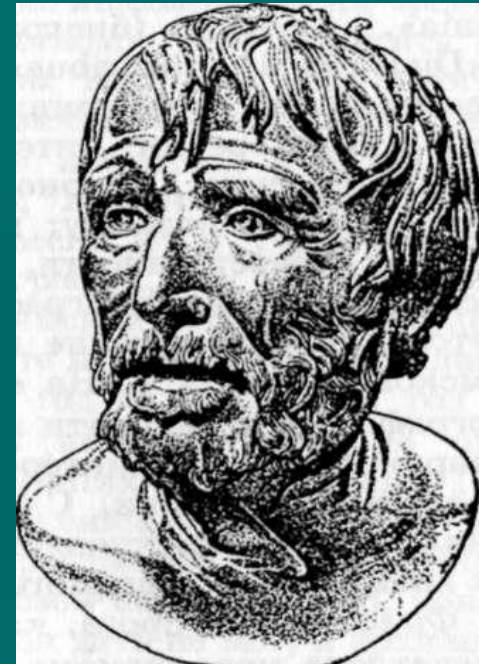
(384—322 рр. до н.е.) створив найбільш повну теорію виховання в античному світі. У творі «Політика» він обґрунтував необхідність державного виховання.

Аристотель вважав, що виховання повинно бути гармонійним, включати в себе розумову, моральну і фізичну сторони.

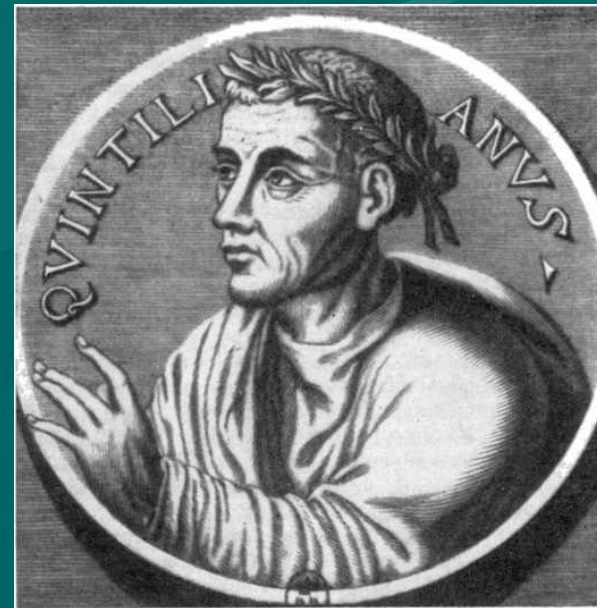
Луцій Антей Сенека

(біля IV ст. до н. е.) вважав головним завданням виховання моральне самовдосконалення людини. Проблеми морального виховання висвітлені ним у творах “Листи на моральні теми”, “Моральні листи до Луцилія”, де розроблена програма морального самовиховання. Основна мета виховання за Сенекою - підготовка юнацтва до життя у “співтоваристві богів і людей”.

Квінтіліан Марк Фабій

(42–118 рр.) – видатний римський педагог, теоретик ораторського мистецтва. Кінцеву мету виховання Квінтіліан вбачав у підготовці високоосвіченого оратора: кожна вільна людина повинна вести активне громадське життя, а це можливо тільки за умови оволодіння ораторським мистецтвом.

Дякую за увагу!

